

Kritiikin tieteellistämistä vai tieteen kriittistämistä?

Kun Tarmo Malmbergin tavoin pyritään journalismikritiikin näkökulmasta arvioimaan uudempaa suomalaista tiedotustutkimusta, nousee väistämättä esille kaksi kysymysryhmää: (1) kysymys journalismikriittisen tarkastelutavan lähtökohdista ja (2) kysymys tältä pohjalta tehtyjen arvioiden pätevydestä.

Tarkastelenkin aluksi Malmbergin hahmotteleman journalismikritiikin perusteita ja sen jälkeen hänen arvioitaan Pertti Hemänuksen ja allekirjoittaneen kirjasta **Objektiivinen joukkotiedotus**.

Ongelmallinen lähtökohta

Malmbergin esityksessä on myönnettävä, että hän pyrkii artikuloimaan lähtökohtansa. Vaikka tämä ei tee niitä ongelmattomiksi, tekee se ainakin keskustelun niistä heipommaksi.

Jo Otto Grothin pohjalta luonnosteltu journalismin käsite jää turhan moniselitteiseksi. Koska se vielä ei kuitenkaan nosta eikä kaada journalismikritiikin ideaa, sivuutan tässä kysymyksen. Sen sijaan paljon perustavampi ongelma sisältyy itse journalismikritiikin

ajatukseen Malmbergin esittämässä muodossa.

Malmberg pyrkii haarukoimaan journalismikritiikin alueen lähestymällä sitä sekä kritiikin että tieteen suunnasta, siis (1) **tieteellistämällä kritiikki** ja (2) **kriittistämällä tiede**. Nämä ovat kuitenkin kaksi erilaista ratkaisuvaihtoehtoa - vaikka Malmberg pyrkiikin nivomaan ne yhteen - ja siksi tarkastelen niitä erikseen.

Ensinnäkin Malmberg siis pyrkii tieteellistämään journalismikritiikin (sanan vaativammassa mielessä). Perusideana on arvoarvostelman liittäminen teoreettiseen perusteluun, konkreettista journalistista tuotetta koskevan arvoarvostelman kytkeminen journalismia koskevaan kokonaisteoriaan.

Tähän liittyy sinänsä ymmärrettävä pyrkimys siirtää journalismikritiikki (sanan vaativassa mielessä) journalismin ja tieteen kannalta immanentiksi asiaksi. Näin torjutaan journalismikritiikin kannalta transsendentaalisena sellainen ulkopuolista seikoista lähtevä argumentaatio kuin "luonnonystäväänä koen" tai "puolueohjelmamme kannalta pidämme" tai "presidenttinä arvioin", että tämä artikkeli on

huono.

Jäljelle jää kuitenkin itse pääongelma, arvoarvostelmien kytkemisen taustateoriaan.

Loogisesti Malmbergilla olisi käsittääkseni ollut kaksi mahdollista vaihtoehtoa, arvofaktualismin tai weberiläisen päämäärärationalisuuden tie. Jos Malmberg kytkee arvoarvostelmat kaikessa laajuudessa kokonaisteoriaan, jolla on aina jonkinlainen faktuaalinen evidenssi, on seurauksena arvofaktualismi, josta hän kuitenkin arvostelee Hemánusta ja minua. Toinen mahdollisuus on, että hän kaventaa arvoarvostelmat päämäärärationalisuuden piiriin. Tällöin journalismia koskeva kokonaisteoria toimii normatiivisena mallina ja arvot ovat johdettavissa tämän mallin lähestymisestä tai siitä etääntymisestä.

Onko sitten mahdollista tieteellistää kriitikki? En välttämättä halua sulkea pois tätä mahdollisuutta, mutta silloin joudutaan kyllä kaventamaan perinteistä kritiikin käsitettä, osin jopa keino-tekoisesti. Kaiken kaikkiaan tämä kysymys on paljon kompleksisempi teoreettinen ongelma kuin mitä Malmberg on esittänyt.

Toiseksi Malmberg viittaa tieteen kriittistämisen mahdollisuuteen tai paremminkin tieteen kriittiseen luonteeseen. Tieteen kriittisyys on kuitenkin luonteeltaan erilaista kuin varsinaisen kritiikin kriittisyys. Varsinainen kriitikki pyrkii välittömästi ja ensisijaisesti arvottamaan kohdettaan - siinä on sen kriittisyys. Tiede taas pyrkii oman autonomiansa ja tieteellisten periaatteidensa pohjalta kohdetta koskevaan tietoon - ja siinä on taas sen kriittisyys. Sitä, että tieteen rakenteellinen kriittisyys korvattaisiin varsinaisen kritiikin arvokriittisyydellä, pidän

tieteen luonteen vastaisena.

Objektiivisen "journalismikritiikin" kritiikistä

Malmbergin Objektiiviseen joukkotiedotukseen kohdistama kritiikki antaisi sinänsä aihetta varsin laajoihin pohdiskeluihin. Tässä on mahdollista tarkastella suppeasti muutamaa keskeistä kysymystä.

(a) **Objektiivisuuden journalismikriittisyys.** Kun joukkotiedotusta ja journalismia tarkastellaan objektiivisuuden kannalta, on kyse teoreettisesta konseptiosta, jonka asema määräytyy sen selitysvoimaisuuden perusteella. Ymmärtääkseni se selittääkin varsin hyvin journalismin episteemiseen sisältöön liittyviä olennaisia piirteitä. Jos kuitenkin objektiivisuuden idea käännetään kokonaisvaltaiseksi journalismikriittiseksi konseptiksi, muuttuu sen luonne normatiiviseksi. Ja juuri tämä on Malmbergin siitä esittämän arvion perusongelma, joka sivumennen sanoen näyttää koskevan hänen esittämiään arvioita myös muista tutkimuksista.

(b) **Objektiivisuuden skientistisyys.** Malmberg toistaa sen myös joidenkin muiden esittämän arvion, että objektiivisyys merkitsisi journalismin tarkastelua skientistisesti, siis pitäen ideaalina tiedettä. Mielestäni tällainen kritiikki on aiheetonta. Tieteellinen käytäntö ja journalistinen käytäntö poikkeavat toisistaan; olennaista ja yhteistä kummallekin on kuitenkin, että ne ovat tiedollisen käytännön muotoja. Hemánus ja minä olemme siis tarkastelleet journalismia yhtenä tiedollisen käytännön muotona, ei skientistisesti tieteellisen käytännön vääristyneenä muotona. Olemme tarkastelleet tieteen ja journalismin sekä yhtäläisyyksiä että eroja.

(c) **Objektiivisuuden rationaalisuus.** Objektiivisuus liittyy käsitteelliseen ajatteluun, siis rationaalisuuden alueeseen. **Objektiivisen joukkotiedotuksen** alkuosassa olen rajannut käsitteellisen ajattelun kieleen (tarkemmin luonnolliseen kieleen), ja se on heikkous, jopa virhe. Ensinnäkin luonnolliseen kieleen kytkeytyy myös käsitteellisen ajattelun kannalta ulkopuolisia elementtejä, kutsuttakoon niitä vaikkapa elämyksellisiksi aineksiksi. Toiseksi käsitteellinen ajattelu voi liittyä myös audiovisuaalisiin ilmauksiin; niillä voi siis olla osittain myös tekstuaalinen luonne. Ongelma on kuitenkin näiden audiovisuaalisten ilmausten kompleksisuus ja niihin sisältyvien konventioiden vaihtelu kulttuurista, yhteiskunnasta, yhteisöstä ja jopa yksilöstä toiseen. Tältä osin Malmbergin kritiikki on suhteellisen pätevää; nykyisin olen vain valmis häntä voimakkaammin korostamaan audiovisuaalisten ilmausten tekstuaalista luonnetta ja tätä kautta niiden liittymistä myös rationaalisuuden alueeseen, jolloin niitäkin on mahdollista tarkastella objektiivisuuden kannalta.

(d) **Materialismin idealistisuus.** Tässä yhteydessä Malmberg ei nosta esille kysymystä realismista. Sen sijaan hän toistaa aiemmat näkemyksensä uudessa muodossa, nimittäin koskien objektiivisuuden suhdetta materialismiin ja idealismiin. Malmbergin mielestä olen Hemänuksen kanssa sortunut ristiriitaan, kun toisaalta sanomme objektiivisuuden kehittelyn olevan mahdotonta idealismin pohjalta ja toisaalta olemme "kaulaamme myöten" ankkuroituneet idealismin kieleen ja kysymyksenasetteluihin. Tämän ristiriidan molemmat poolit ovat kestäättömiä. Ensinnäkään objektiivisuuden idean kehittä-

idealismien pohjalta ei ole mahdollista; se on 'vain' hyödyttömiä: miksi muodostaa loogis-spekulatiivisia konstruktioita, joiden pohjalta ei todellisuudessa lähde yksikään tiedollisen käytännön muoto? Jälkimmäinen väite - se, että idealismin kielen ja ongelmien myötä oltaisiin ankkuroiduttu idealismiin - on peräti kummallinen. Tällä perusteella materialisteista eli materian/ulkomaailman ensisijaisuuden korostajista voitaisiin tehdä idealisteja eli tajunnan ensisijaisuuden korostajia ja ilmeisesti myös melkoisesta joukosta idealisteja taas materialisteja. Eli lopputulos olisi se, että kaikki ovat kaikkia - eikä kukaan mitään. Ratkaisevaa ei ole kieli, eivät edes ongelmasettelut. Materialistisuus vs. idealistisuus ratkeaa sen teoreettisen kokonaiskontekstin mukaan, johon kielen käsitteet ja hahmotellut ongelmat liitetään. Materialistisessa kokonaiskontekstissa samat käsitteet saavat eri merkityksen kuin idealistisessa.

(e) **Ontologian tietoteoreettisuus.** Sinänsä pieni mutta seurauksiltaan laaja ja mielenkiintoinen on Malmbergin esittämä kritiikki siitä, että **Objektiivisessä joukkotiedotuksessa** ontologiaa tarkastellaan tietoteorian osana. Olen Hemänuksen kanssa pyrkinyt sanomaan vain sen, että todellisuutta koskeva tieto on inhimillisen tietämisen luonteen ja siihen liittyvien prosessien ehdollistamaa. Näin ollen ontologiateoria, joka rakennetaan tietoteoriasta piittamatta, on spekulatiivinen rakennelma - metafysiikkaa sanan arkipäiväisessä mielessä. Malmbergin mielestä tästä seuraa, ettemme erota ontologista ja tietoteoreettista idealismia. Hän on oikeassa, mutta on kokonaan toinen kysymys, miten tällainen erottelu voidaan suorittaa.

Onko esimerkiksi Tuomas Akvinolainen ontologinen ja Berkeley tietoteoreettinen idealisti eli lankeaako erottelu yhteen objektiivisen ja subjektiivisen idealismin erottelun kanssa vai voivatko sekä subjektiiviset että objektiiviset idealistit olla ontologisia ja tietoteoreettisia idealisteja? Asiaa tuskin kannattaisi muuten penätä, mutta Malmberg esittää sen seuraukset niin perin dramaattisina: ikään kuin filosofia tämän seurauksena olisi päättynyt meille "aikaan ennen Kantia".

Kolmen ensimmäisen kohdan (a-c) osalta Malmbergin väitteet eivät sinänsä ole kovin uusia - saman suuntaisia näkemyksiä on noussut esiin keskustelussa jo aiemmin. Sen sijaan kahdessa jälkimmäisessä kohdassa (d-e) hän on tuonut esiin aivan oman lisänsä siihen maksimaaliseen vastaevienssiin, jota Hemänuksen kanssa olemme peräänkuuluttaneet ja -rehellisuuden nimissä - myös vähintäänkin kohtuudella saaneet.